

handläggare och personer som bor och lever nära odlingslämningar. Totalt intervjuades 22 personer. Intervjuerna strukturerades enligt tre teman: Landskap, lokalhistoria samt odlingslämningar. Resultatet visar på att det inom alla tre grupperna fanns en uppfattning om att odlingslämningarna i sig (stenröset eller dyl.) inte var det primärt intressanta, utan snarare vad dessa står för; "har man verkligen odlat där ute i skogen bland dessa små stenrösen?" är en fråga som berättar både om historiskt intresse, betydelsen av historisk kunskap och i förlängningen om frågan hur det historiska arvet skall förvaltas i dagens landskap. Det är, menar jag, en sympatisk och intressant frågeställning att i ljuset av demokrati och lokalhistoriskt engagemang diskutera vad den akademiska forskningen betyder. Som mindre del i en avhandling som huvudsakligen behandlar en annan typ av frågor känns kapitlet dock lite apart och ofärdigt.

Avhandlingens sammanfattande del, den s.k. kappan som inleder boken, gör ett försök att samlat presentera studiens utgångspunkter, metod och resultat. Denna del hade mått väl av ytterligare en genomarbetning för att bli en tematisk syntes. Den är bitvis något svärgenomtränglig då den blandar de olika delstudiernas resultat utan att lyfta dem till ett bredare sammanhang. I ett avslutande stycke poängteras några viktiga egenskaper för odlingslämningarna i Värmland, grundade i avhandlingens resultat och enligt författaren viktiga att beakta vid fortsatta studier: Odlingslämningarna äger en stor komplexitet; forskning kring odlingslämningar kräver tvärvetenskap; odlingslämningar är nutida betydelsebärare; förståelsen av odlingslämningar kräver en landskapsanalys.

Stefan Nilsson avhandling är ett ar-

bete som med entusiasm och närvaro ger sig i kast med ett stort problemkomplex kring odlingslämningar i den värmländska skogsbygden. Den samlar upp befintlig kunskap och problematiserar den utifrån ett helhetsperspektiv. Det är mycket lovvärt och har bidragit med nya insikter om undersökningsområdet. Tyvärr når avhandlingen inte hela vägen resultatmässigt. Till det finns det alltför mycket som bygger på översiktliga undersökningar och bitvis vag empiri.

Tomas Germundsson

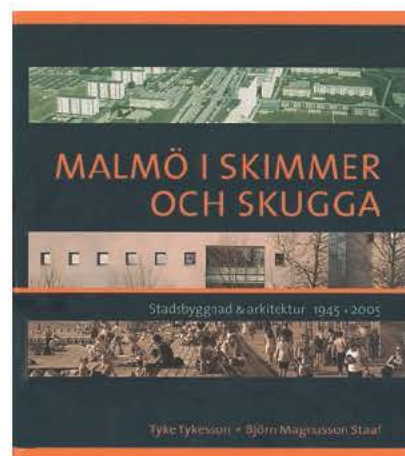
Professor, Inst. för kulturgeografi & ekonomisk geografi, Lunds universitet
tomas.germundsson@keg.lu.se

Not

- 1 Carlstein, T. (1982), *Time Resources, Society and Ecology*, London.

Tyke Tykesson & Björn Magnusson Staaf: *Malmö i skimmer och skugga: stadsbyggnad och arkitektur 1945–2005*, Stadsbyggnadskontoret, Malmö, 336 s., ISBN 978-91-633-4656-9.

År 1997 utkom arkitekten Tyke Tykesson och arkeologen Björn Magnusson Staaf med boken *Arkitekterna som formade Malmö*, vilken redogjorde för stadens utveckling under åren 1878–1945 och fyllde ett stort tomrum i litteraturen kring Malmös moderna historia. Förra året släppte *Malmö i skimmer och skugga* som kan sägas vara fortsättningen på densamma, men ur ett något annorlunda perspektiv.

Tykesson har däremellan (tillsammans med Merja Diaz) bidragit till historiekrivningen med en bok om den tidiga modernismen i staden – *Funkis i Malmö* – som kom ut år 2005.

Då *Arkitekterna som formade Malmö* utgick från ett persongalleri av tidsepokens mest inflytelserika arkitekter för stadens utveckling, har *Malmö i skimmer och skugga* ett tematiskt upplägg med kapitel för byggande och utveckling av utbildning, bostad, infrastruktur, industri osv. Böckernas olika upplägg speglar hur stadsutvecklingens processer förändrades i samband med modernismens genombrott, då storskaliga ideologiska planprogram började överskugga den enskilda arkitektens och byggmästarens verksamheter. Samma fenomen tydliggörs i arkitekturhistorikern Olle Svedbergs två böcker om Europas arkitekturhistoria, där boken som behandlar 1800-talet fått titeln *Arkitekternas århundrade* medan 1900-talsboken heter *Planerarnas århundrade*.

I förordet karaktäriserar Tykesson och Magnusson Staaf sin bok som en *essä* i ordets bokstavliga betydelse, ett *försök*. De har tagit ett brett grepp där de försöker skildra Malmös stadsutveckling utifrån en mängd komplexa historiska och ideologiska skeenden inom politik, arkitektur, ekonomi, byggt teknik etc. Detta inte bara ur ett lokalt, regionalt eller

nationellt perspektiv utan ofta utifrån ett internationellt perspektiv, vilket är nödvändigt då samhället under 1900- och 2000-talen blivit alltmer globaliserat och en svensk stad i allra högsta grad kan påverkas radikalt av händelser långt utanför den egna handlingssfären. Ett exempel ur boken är hur Malmös ekonomiska hjärta – Kockumsvarvet – (som under en lång period tillhörde de största skeppsvarven i världen) plötsligt fick se orderboken tömmas pga. Oktoberkriget och oljekrisen i Mellanöstern. Ett drygt decennium senare var varvets saga all och Malmö var tvunget att hitta en ersättare till den tunga industrin som sysselsättare.

Boken är uppdelad i två delar där den första behandlar stadsutvecklingen från andra världskrigets slut fram till 1970-talets början och den andra delen följer upp därifrån fram till idag. Efterkrigstidens Malmö var en rik stad där både industri och fotbollslag blomstrande och kommunen var ett föredöme för den svenska modellen. I Malmö anlades Sveriges första motorväg år 1952, Europas andra stormarknad år 1962, Sveriges högsta bostadshus året därpå osv. Bilden av en stad som gärna är först och störst (men inte alltid vackrast) framträder, ofta med en stor portion självgodhet, en bild som kanske till viss del fortfarande lever kvar. Det fanns dock en stor bostadsbrist och flera stadsdelar hade omoderna bostadshus med eftersatt underhåll och trångboddhet. Genom både kommunala och privata initiativ påbörjades ett massivt bostadsbyggande som nådde sin klimax under miljonprogramsåren 1965–1974.

I staden fanns ett utvecklat samarbete och samförstånd mellan den politiskt styrande arbetarrörelsen och det privata näringslivet. I realiteten var det ett fåtal

”starka män” som drev på och styrde huvudparten av stadsutvecklingen och byggandet, något som närmast kunde betecknas som pampvälde. Dessa personer satt inte sällan på två stolar, vilket uppfattades som ett mindre problem så länge utvecklingen gick framåt och invånarna var tillfredsställda. Under 1950-talet utvecklades också långvariga samarbeten mellan byggherrar och arkitekter som resulterade i både omfattande byggnationer och intressant – stundom radikal – arkitektur. Exempel på detta är samarbetet mellan storbyggmästaren Hugo Åberg och arkitekten Thorsten Roos som på 1960-talet bl.a. resulterade i Kronprinsen – ett modernistiskt komplex med butiksgalleria, kyrka, fritidsanläggningar och inte minst Sveriges högsta bostadshus vid tiden, 26 våningar högt och klätt med mosaik i blå nyanser. Thorsten Roos satte för övrigt sin signatur på omkring 500 ritningar för byggnader i Malmö, ibland i samarbete med sin likaledes framgångsrika kollega Bror Thornberg. Ett annat arkitektpar som satte stark prägel på stadsbildens var Jaenecke & Samuelsson som fick en mängd stora offentliga uppdrag. Dessa resulterade ofta i en vågad och expressiv formgivning såsom i MKB:s område i Östra Sorgenfri där husen gavs lutande fasader, helt täckta av balkonger i betong eller som i Malmö Stadion med expressiva strävpelare och elegant böljande takkonturer.

Efterhand började arkitekturen bli alltmer sammankopplad med byggindustrins tekniska landvinningar och teknisk-ekonomiska förutsättningar styrde, inte sällan på bekostnad av estetik och kvalitet. Bokens första hälft avslutas med berättelsen om Caroli citys tillkomst åren 1969–73 – ett stort butiks- och bostadskomplex som krävde rivning av en hel stadsdel i

Malmös centrala, äldre kvarter. Här ges en skarp betraktelse av hur tiderna börjar förändras, opinionen började vända sig mot storskaliga byggprojekt och rivningar av äldre bebyggelse. Stadsdelen hade sociala problem som inte försvann – trots Caroli citys modernitet – snarare hade problemen förvärrats och kvarteren kom att kallas för ”Malmös Harlem”. Projektet blev, tvärt emot upphovsmännens intentioner, ett misslyckat exempel på att fysiskt bygga bort sociala problem. Några år tidigare hade dessutom Rosengård hamnat på Expressens mittuppslag under rubriken ”Nybyggd slum”. De modernistiska byggena hade blivit alltmer likriktade samtidigt som folkhemmets kollektivism började utmanas av en ny generation med mer individuella behov. Samtidigt som Caroli city byggdes ut, restaurerades en äldre gård på andra sidan gatan där det gamla sågs som en tillgång och inte som en belastning. Byggnadsvården hade gjort sin entré och börjat etablera sig som en motvikt till stadssanering.

Den andra delen av boken tar sitt avstamp i det postmoderna byggandet som i Malmö nådde sin höjdpunkt med den amerikanska arkitekten Charles Moores bostadshus på ett fält vid kusten kallat Potatisåkern. När de första bostäderna närmade sig färdigställande vid mitten av 1990-talet skrev tidningen Arbetet: ”säkert är att vid invigningen – står här ett av landets mest exklusiva bostadsområden redo att famna kräsna och rika hyresgäster.” Husen hade byggts av det kommunala bostadsbolaget MKB och visade att en omvälvande förändring hade skett. Arkitektoniskt kontrasterade husens färgstarka, lekfulla formspråk med historiska referenser, mot de mer monotona byggnationerna som allmännyttan uppfört två

decennier tidigare. Men framförallt hade man byggt exklusivt och för en privilegierad grupp i samhället. Redan på 1970-talet hade man dock börjat bygga mer exklusiva bostadshus när man "sanerade" den centralt belägna arbetarstadsdelen Lugnet och ersatte den småskaliga bebyggelsen med stora flerbostadshus och vid den tiden dyra lägenheter. En stor del av bokens avslutande kapitel upptas av omvandlingen av Västra hamnen, från varvsområde till bostads-, rekreations- och högskoleområde med starka ekologiska förtecken. Området kan stå som symbol för det nya Malmö, där staden har genomgått en omvandling från industrisamhälle till ett kunskaps- och tjänstesamhälle. Naturligtvis kröntes området av landets högsta bostadshus (och det näst högsta i Europa), Turning Torso, stadens vana trogen.

Författarna navigerar fram genom historien också med hjälp av anekdoter, poesi och musik, något som förstärker, och ökar förståelsen för tidsandan. Man lyckas också behålla ett objektivt och nyanserat perspektiv på samhällsutvecklingen i de flesta avseenden. När kritiserade storskaliga byggprojekt beskrivs låter man inte bara kritikerna komma till tals utan också upphovsmännens intentioner och de positiva sidor som oftast finns, även i de mest kritiserade områdena. Vidare låter man också den mer allmogliga bebyggelsen träda fram, hus med ett begränsat arkitektoniskt värde, men som utgör en betydande del av vårt byggnadsbestånd. Även stadsutvecklingens påverkan av industri, handel och utbildning förklaras och inte minst infrastrukturens betydelse. En betydelse som i Malmös fall blivit extra påtaglig exempelvis genom Öresundsbron byggande.

Det breda greppet blir både bokens styrka och svaghet, vilket författarna själva flaggar för redan i förordet. Internationella skeenden kan på några ställen bli en aning stereotyp framställda och somliga bakgrundsbeskrivningar till huvudämnet känns något för omfattande, men de utgör samtidigt en nödvändig fond till de välorienterande beskrivningarna av Malmös utveckling. Texterna förstärks och samverkar med ett rikt bildmaterial av både historiska och nytagna fotografier samt ritningar. På en del ställen har bilderna tyvärr fått ett för litet format för att kunna uppfattas ordentligt. Boken är som starkast när tidsströmningarnas avtryck i arkitektur och fysisk miljö samt de mekanismer som styr stadsutvecklingen förklaras, hur formgivning kan bli ett uttryck för öppenhet, slutenhet, auktoritet eller delaktighet. Skildringarna har en balans som kan sammanfattas i bokens titel "Malmö i skimmer och skugga"; det är ingen skönskrivning som ges, utan både fram- och baksidorna av stadens utveckling behandlas på ett vidsynt och kunnigt sätt. Boken kommer att vara en hörnstolpe i litteraturen kring Malmös moderna historia och stadsutveckling under lång tid, men även vara av intresse och ha betydelse utanför regionen och det omedelbara ämnesområdet.

Bengt Wahlgren
Byggnadsantikvarie
NIRAS, Malmö
bengt.wahlgren@niras.se

Hans-Olof Boström, *Helgade rum. Kyrkor i Karlstad stift*. Utg. av Värmlands museum och Karlstad stift, 2009, 172 s. Foton författaren och Maria Linder. ISBN 978-91-85224-76-0, ISSN 0284-3722.

Robin Gullbrandsson, *Tusenårigt arv. Skara stifts kyrkor*. Utg. Av Skara stift genom Skara stiftshistoriska sällskap, 2008. 192 s. Foto författaren. ISBN 91-85200-62X.

I snart tio år har det pågått en landsomfattande verksamhet med att beskriva och karakterisera alla landets kyrkor. Det är ett rejält lyft i kunskap och kompetens, som knappast uppmärksammats efter förtjänst utanför de närmast berörda kretsarna. Satsningen har möjliggjorts genom den statliga kyrkoantikvariska ersättningen, som fördelas av stiftet i samråd med länsstyrelserna. Ramfördelningen till stiftet samt medel till mer övergripande projekt beslutas av Svenska kyrkan på nationell nivå i samråd med Riksantikvarieämbetet. Syftet med ersättningen är naturligtvis i första hand att stödja Svenska kyrkan i dess ansvar att underhålla och vårda kyrkorna, och merparten av de 460 milj kr som utdelas årligen går till direkta vårdinsatser.

Men klokt nog har man medgivit att även åtgärder för inventering, planering och information kan få bidrag, om därmed den långsiktiga vården och förståelsen av de kulturhistoriska värdena främjas. Cirka 20% av utbetalade medel har genom åren avsatts till grundliga inventeringar, som genomförts stiftsvis av en stor skara byggnadsantikvarier. På grundval av den förbättrade kunskapen har man sedan kunnat precisera varje kyrkas egen-